

Türk Halı Sanatında

Yeni Keşifler

Prof. Dr. Oktay Aslanapa*

Türk Halı sanatında ilk kez Oktay Aslanapa tarafından belirlenen Çagan, Eskenazi ve İnsan yüzlü hayvan halıları bu makalede yeniden değerlendirilerek hayvan figürlerinin karşılaştırılması ele alınmıştır. Özellikle de bu halılarda görülen hayvan figürleri ile Lamalar arasında bağlantı kurulması dikkat çekicidir.

Avrupa resminde Türk halılarının görünmesi XIV.yy.'da İtalyan ressamlarla başlar ve eski hayvanlı halılar adı ile tanınır. Bunlar XV. yy. ortalarında, tahminen 1450'lere kadar devam eder. 1990'da başlayan yeni keşif ve araştırmalar bu bilgilerimizi yeni bir ışıkla aydınlatmıştır. Tibet Budist manastırlarından gelerek dünya müzeleri ve özel koleksiyonlarca astronomik fiyatlarla satın alınan bu halılarda çok garip, esrarengiz desenli "hayvan içinde hayvan" diyebileceğimiz figürler yanında, bir tanesinde ileri derecede stilize insan yüzleri görülmektedir.

Bunlardan Kirchheim Koleksiyonu'nda bulunan halının deseni tamamlanmamış hali ile yalnız Siena ekolünün Londra National Galerisi'deki XV. yy. başlarından kalan Meryem'in evlenmesi tablosundan tanınıyordu.¹

Heinrich Kirchheim'in iyi durumda korunmuş bu halıyı satın aldığı zaman, söylendiğine göre Çinli mühendisler Tibet'te Lhasa da Potala Sarayı'nda bodrumu temizlerken eski eşyalar ve döküntülerle birlikte bu önemli parça halıyı da kamyonu yükleyip Lhasa Nehri'ne boşaltmışlardı. Bir şans eseri, diğer eşyalar akıntıya kapılıp giderken bu halı kenara takılıp kurtarılmıştı. Bu halı üstten eksik olup, aslında aynı örneğin tamamında tekrarlandığı görülebilir. Fakat, örneğin kaç defa tekrarlandığı anlaşılabilir. Kûfi bordür çok belirli ancak okunamaz bir hâl almıştır. Esas figür uzun bir dikdörtgen biçiminde iç içe iki hayvan gösteriyor. Kırmızı zemin üzerine lacivert renkte büyük hayvan dört ayaklı olup, başı sağa dönük, kuyruğu da kanca biçiminde kıvrılmaktadır. Karın boşluğuna sarı zemine kırmızı olarak üç ayaklı küçük

hayvan yerleştirilmiştir. Aynı yöne bakan hayvan çengel kuyruklu olup, ağzından baklava sıralarıyla uzanan zinciri Poseidon'un asası ile sonuçlanmaktadır. Halının üzerinde tekrarlandığı anlaşılan büyük hayvanın dört ayağı bellidir, üstü yoktur. Halının sağ tarafı eksik olduğundan örneğin Çagan Halısı'ndaki gibi karşılıklı tekrarlanmış olması düşünülebilir.

1990'da bu halılardan biri New York Metropolitan Müzesi'nce satın alındığı zaman bu Tibet halıları grubunun keşfi ilk defa duyulmuştu. Bu halı Nepal'de Fred Çagan tarafından satın alınmıştı. Kendisi burada yerli halı sanatının yeniden canlanması için büyük gayret göstermiş, Nepal halkı ve sanatı için derin sevgi besleyen biriydi. Bu halının Tibet'te Çinlilerce tahrip edilen bir Budist manastırından geldiği bildirilir. Çagan Halısı'nda iki çift büyük lacivert hayvan figürü karşılıklı olarak yer almış olup, kırmızı zemin üzerinde fildişi renk "S" dolgulu dikdörtgen bordür ile çevrilidir. Bu çeşit bordür Marby halısının iç bordüründe ve bazı erken Konya halılarında görülür. İç içe hayvanların yüzleri yukarı dönük ve başlarının üstünde küçük kulaklar var. İçteki hayvanın kuyruğu bir çengelle sonuçlanıyor, dıştaki büyük hayvanın kuyruğu ise, karşılıklı çift kancalı tepelikli, âdeta stilize bir ağacı andırıyor. Hayvanların üç bacağı yere basıyor, dıştaki büyük hayvanların dördüncü bacakları önden yukarı kalkık ve dizlerine küçük bir kuş oturmuştur. Teknik analizi bu halıyı XIII. yy.'ın son çeyreğine göre tarihlendirmektedir.

Bununla beraber, Tibet'te "iç içe hayvan figürlü" dört eski halı keşfedilmişti. İkinci Halı Eberhard Hermann tarafından 1992 Kasım ayında Münih'te sergilendikten

* Sanat Tarihçisi, Başbakanlık Atatürk Kültür Merkezi şeref üyesi.

1. John Mills, "Turkish Carpets in the Painting of Western Europe", *Turkish Carpets from the 13th-18th Centuries*, İstanbul 1996.

New Discoveries In Turkish Carpet Art

Prof. Oktay Aslanapa*

Cagan, Eskinazi, Human Faced Animal Carpets, identified first by Oktay Aslanapa in the Turkish Carpet Art, have been reviewed once more in this article and comparison of animal figures has been focused on. Especially, the relationship between the animal figures on these carpets and lamas is striking.

Appearance of Turkish carpets in European paintings starts with Italian painters in XIVth century and they are known as old carpets with animal figures. It continues until mid XVth century, approximately 1450's. New investigations and discoveries started in 1990 throws a new light on our relevant knowledge. Coming from Tibet Buddhist monasteries, those carpets that are purchased by world museums and private collections for astronomical prices have very interesting and mysterious designs with figures which can be named as "animal in the animal" and even human faces shaped with advanced symbolism, as appearing in one of them.

The design of one of them, that of the carpet included in the Kirchheim Collection, was known as incomplete, from the painting called Marriage of Virgin Mary, of Sienna School in National Gallery of London, representing the beginning of the XVth century.¹

As it was told when Heinrich Kirchheim bought that well protected carpet, Chinese engineers cleaning the cellars of Lhasa da Potala Palace in Tibet, together with other old furniture and junk, threw it to Lhasa River. Fortunately, that piece was saved as it was stuck on to the riverbank while the current swept others. The upper part of that carpet is missing. It can be seen that the same pattern is repeated all over its surface, however, it can not be understood how many times it has been repeated. Kûfi border is strongly visible but unreadable. The main pattern shows two animal figures one inside

* Historian of Art, Honor Member of Atatürk Culture Center.

Resim/Picture 1

Eski Hayvan Halısı. Anadolu 12.-14.yy. (310-173 cm.) Kirchheim Koleksiyonu.

Old carpet with animal figures, Anatolia 12-14th centuries (310x173 cm) Kirchheim Collection.

Resim/Picture 2

Meryem'in Evlenmesi Tablosu. Siena Ekolü. 15.yy. başı.
Londra National Gallery. Env. No. 1317.

Painting named "Marriage of Virgin Mary" Sienna School,
beginning of 15th century, London National Gallery.
Env. No. 1317

the other, in shape of a long rectangle. The bigger animal is dark blue over red ground and has four feet, its head being turned to right and its tail curved like a hook. In its abdominal cavity on yellow ground, the smaller animal in red and with three feet is placed. Looking at the same direction as the bigger one, the smaller animal has a hook-shaped tail and the chain of diamond-shaped links coming out of its mouth ends with the stick of Poseidon. Four feet of the animal figure understood to be repeated on the carpet are visible but not the upper part. Since the right part of the carpet is missing, one can imagine that the figure was also repeated face to face, like that of the Cagan Carpet.

When, in 1990, one of those carpets was purchased by New York Metropolitan Museum, discovery of that group of Tibetan Carpets was introduced to the common knowledge for the first time. Fred Cagan in Nepal purchased that carpet. He was a person having deep affection for the people and art of Nepal, who spent great efforts for re-activation of local carpet art in Nepal. That carpet is reported to be received from a Buddhist monastery, in Tibet, ruined by Chinese. On Cagan Carpet two pairs of big, dark blue animal figures are placed face to face and they are surrounded with a rectangular border, stuffed with ivory "S"s over red ground. Such kind of borders are seen on Marby carpet as inside border and on some early Konya carpets. The faces of animals one inside the other, are turned upwards and they both have small ears on their heads. The tail of the animal inside ends with a hook whereas that of the bigger animal has double hooks and a crown as if it symbolizes a tree. Animals stand on their three legs where the fourth legs of the bigger animals are straightforward having small birds on their knees. Technical analysis date that carpet to the last quarter of XIIIth century.

Together with that one, four old carpets with "animal figures one inside the other" were discovered in Tibet. Second carpet was purchased for the collection of Kirchheim family at the end of the same year after Eberhard Hermann had exhibited it in Munich in November 1992.

One of the recently discovered carpets with animal figures is included into the Brushettini collection in Genoa and the other, having been bought recently from Eskenazi in Milan and from other companies, is included in the Collection of Orient Stars. On the Brushettini carpet having similarities with the Cagan carpet, there is only one big animal figure. The larger carpet in

Eskenazi/Orient Stars Collection has four animal figures each having the same size with the single animal figure of Brushettini carpet. Both carpets have kûfi borders of the same design and two bird figures at each side of the tree as similarities. Those four carpets with early animal figures, namely Cagan, Brushettini and Eskenazi were published in the article of Michael Franses in *Orient Stars* making important service and bringing activity to carpet art. I have got all information from the said source. Those carpets have very similar patterns, the big animal figure constituting the basis. Brushettini carpet has big, blue animal figures, one inside the other, surrounded with "S" marked, narrow octagonal border. The animal looks upward, has small ears or horns and its tail is curled back like a hook.²

Eskenazi Carpet (173x310 cm) is larger than the others and it was a little bit longer originally. The ground is divided into two rectangular sections with meanders that are surrounded with narrow borders like Brushettini Carpet. In each section, there are big animal figures with four feet, placed face to face. In the upper row, the animal figure on the left is green and that on the right is blue, the row below being the vice-versa. Animals have small ears or horns. Four long legs of animals, shown in a row, are marked with narrow bands for knees. The ground of Eskenazi Carpet is divided into two long rectangular sections by narrow borders, each section having two big, four-footed animal figures placed face to face. Inside the big animal figures, smaller ones are placed as red on blue or green. Smaller ones are different from the big ones having three feet but their hooked tails are identical. At the lower row in addition to hook figure, it appears as if a bird figure is placed by a diamond-shaped figure. The chain of diamond-shaped links coming out of mouths of smaller animals ends with the stick of Poseidon. Small bird figures between the bigger animal figures are more naturalistic than those of the Cagan Carpet.

All of those four old carpets with animal figures found in Tibet are of Anatolian origin. They have the same characteristics as other old Anatolian Seljuk carpets from the points of view of type of wool, production techniques and colors. According to tests carried out, they date back to the middle of the XIIIth century.

They are very well protected in spite of their early production time. It is quite interesting, though strange, that the animal figures of these carpets remind the lamas of South America, which are not found in Tibet and that the Budist priests and lamas show similarity in name.

sonra yılın sonunda Kirchheim ailesi koleksiyonu için satın alındı.

Yayınlanmayan diğer hayvan halısından biri Cenova'da Bruşettini Koleksiyonu'na, diğeri de yakın tarihte Milano'daki Eskenazi ve diğer firmalardan satın alınarak Orient Stars Koleksiyonu'na katılmıştır. Bruşettini Halısı'nda Çagan Halısı gibi fakat büyük boy tek bir hayvan figürü vardır. Eskenazi/Orient Stars Koleksiyonu'ndaki daha büyük halı her biri Bruşettini Halısı'ndaki tek hayvan figürü ölçüsünde dört büyük hayvan tasvirlidir. İki halı da aynı küfi bordür desenli ve bir ağacın iki tarafında karşılıklı iki kuş örneği ile benzerlik göstermektedir. Bu dört erken hayvan halısı, Çagan, Bruşettini ve Eskenazi halıları ilk defa *Orient Stars*'ın makalesinde Michael Franses tarafından yayınlanmış, böylece halı sanatına çok büyük hizmet ve canlılık getirmiştir. Ben de bütün bilgileri ondan aldım. Bunlar hep benzer bir örnek gösteriyor. Orient Stars Halısı ile birlikte hepsinde aynı büyük hayvan figürü esastır. Bruşettini Halısı "S" işaretli sekizgen dar şerit içinde iç içe büyük mavi hayvan figürü gösterir. Hayvan yukarı bakıyor, başında küçük kulaklar veya boynuzlar var. Kuyruk çengel biçiminde arkaya kıvrılır.²

Eskenazi Halısı (173-310 cm.) diğerlerinden daha büyük olup, aslında biraz daha uzundu. Zemin meandrlarla dar bordürlü iki büyük dikdörtgene ayrılmış olup, Bruşettini Halısı'na benzer. İki bölümün her birinde karşılıklı birbirine bakan dört ayaklı büyük hayvanlar yer alır. üst sırada, soldaki hayvan yeşil, sağdaki mavi alt sırada ise bunun aksidir. Büyük hayvanların başlarında küçük kulaklar veya boynuzlar var. Hayvanların sıra halinde dört uzun bacaklarında dizler dar bir şeritle işaretlenmiş. Küçük hayvanlar büyüklerinden farklı olarak üç bacaklı fakat onlar gibi küçük kancaları var. Eskenazi Halısı'nda zemin dar bordürle iki uzun dikdörtgene ayrılmış, bu iki bölümün her birinde dört ayaklı büyük ikişer hayvan karşılıklı birbirine bakar şekilde yer almıştır. Büyük hayvanların içinde, bunların küçük benzerleri, mavi hayvanda kırmızı, yeşil hayvanda mavi olarak belirlenmiştir. Küçük hayvanlar büyüklerden farklı olarak üç ayaklıdır, fakat çengelli kuyrukları aynıdır. Alt sırada çengel motifine ek olarak tepeye bir kuş oturmuş gibidir, üst sırada ise çengelli kuyruğun tepesine baklava motifi yerleştirilmiştir. Küçük hayvanların ağzından uzanan zincirin ucunda Poseidon'un

Resim/Picture 3

Çagan Eski Hayvan Halısı, 12-14.yy. (126-153 cm.) New York Metropolitan Müzesi.

Cagan Carpet with animal figures, 12-14th centuries (126x153 cm) New York Metropolitan Museum.

asası asılıdır. Büyük hayvanlar arasında küçük kuşlar Çagan Halısındakinden daha natüralist görünüldür.

Tibet'te bulunan dört eski hayvan halısı da Anadolu'dan gelmez. Yünün cinsi, teknik ve renk bakımından diğer eski Anadolu Selçuklu halıları ile aynı özellikleri gösterir. Testlere göre; bunlar 13. yy. ortasındaki tarihlere işaret ediyor.

Böyle çok eski tarihlerden kalmalarına rağmen çok iyi korunmuşlardır. Bu halılarda görülen hayvan figürlerinin Tibet'te bulunmayan Güney Amerika'nın meşhur *Lamalarını* hatırlatması ve Budist rahipleri *Lamalarla* isim benzerliği taşıması gariptir.

2. Michael Franses, "The Historical Carpets From Anatolia", *Orient Stars*, London 1993, s.263-269.

So-called Face Carpet is a rather different example compared to the others. On this carpet, two creatures one inside the other are placed as almost complete design at the lower half and some part of it, looking at the opposite sides, at the upper half. The dark blue creature at the background has four thin legs. The most important point here is the existence of figures looking like human faces, or may be that of a cat, on the ivory ground. They have long eyebrows, round eyes, thin noses and red chins as well as long hairs down to their shoulders or paws.

Light blue creatures in the front have a more abstract, even some kind of cubical appearance. At the first glance, this creature is divided into two sections, third leg probably lifted up, and the big tail being shaped as two hooks facing each other. The other section consists of head, neck and front leg only. Heads of both animals are similar. Behind the leg connected to the head, thin lines of multicolor triangles, ending with diamond shaped small figures, are stretched out. At the lower part of the carpet, at the waist of the dark blue animal there are four *tarak* creatures looking like birds with double head. Michael Franses pointed out that such *tarak* creatures were seen on Susa ceramics from IVth milliner. At the upper part of the carpet, in the abdominal cavity of the animal on the background, there are two red, one-headed *tarak* creatures facing each other.

Such noble patterns and mysterious concepts on old Anatolian carpets with animal figures continue during XVI and XVIIth centuries, but they completely disappear in later periods. Compared to the Konya carpets without pictures on them that are produced for mosques, those Buddhist carpets had to be prepared upon orders with such compositions of amazing animals. It is not logical to think that those carpets were produced in Anatolia and were sent to Tibet without any order. Other connection with East points out the Buddhist country Ceylon. Diamond shaped figure with double hooks at both sides seen on Beyşehir Seljuk carpets is used as the emblem of Ceylon Tea Center at Picadilly circus of London, on their rectangular tea boxes. Lost in its native country India, Buddhism lives in Ceylon. Those figures probably came to Anatolia as Buddhist symbols. On one of the faces of the said boxes, there is a lion figure with a dotted body and a tail curled as a hook, standing on its three legs where the forth leg is lifted up and holds a sword.

Uygur Turks in East Turkistan being Buddhist and thus their relations with Buddhist culture may point out to Buddhist countries like Tibet and Ceylon.³

In fact, Mahmut of Kashgar had used Oghuz Turkish in his *Divan-ı Lûgat-it-Türk* (Grand Dictionary of Turkish Language) completed on 10th February 1074. In his book, he clearly states that, although Chinese people of upper China had a language of their own and people of

Resim/Picture 3-a

Çagan Eski Hayvan Halısı, detail.
Detail from Çagan Carpet with animal figures.

Resim/Picture 4

Eskenazi Eski Hayvan Halısı. 12.14.yy. Karbon Testi (1190-1300 cm.) Orient Stars Koleksiyonu.

Eskenazi Carpet with animal figures, 12-14th centuries Carbon Test (119x130 cm) Orient Stars Collection.

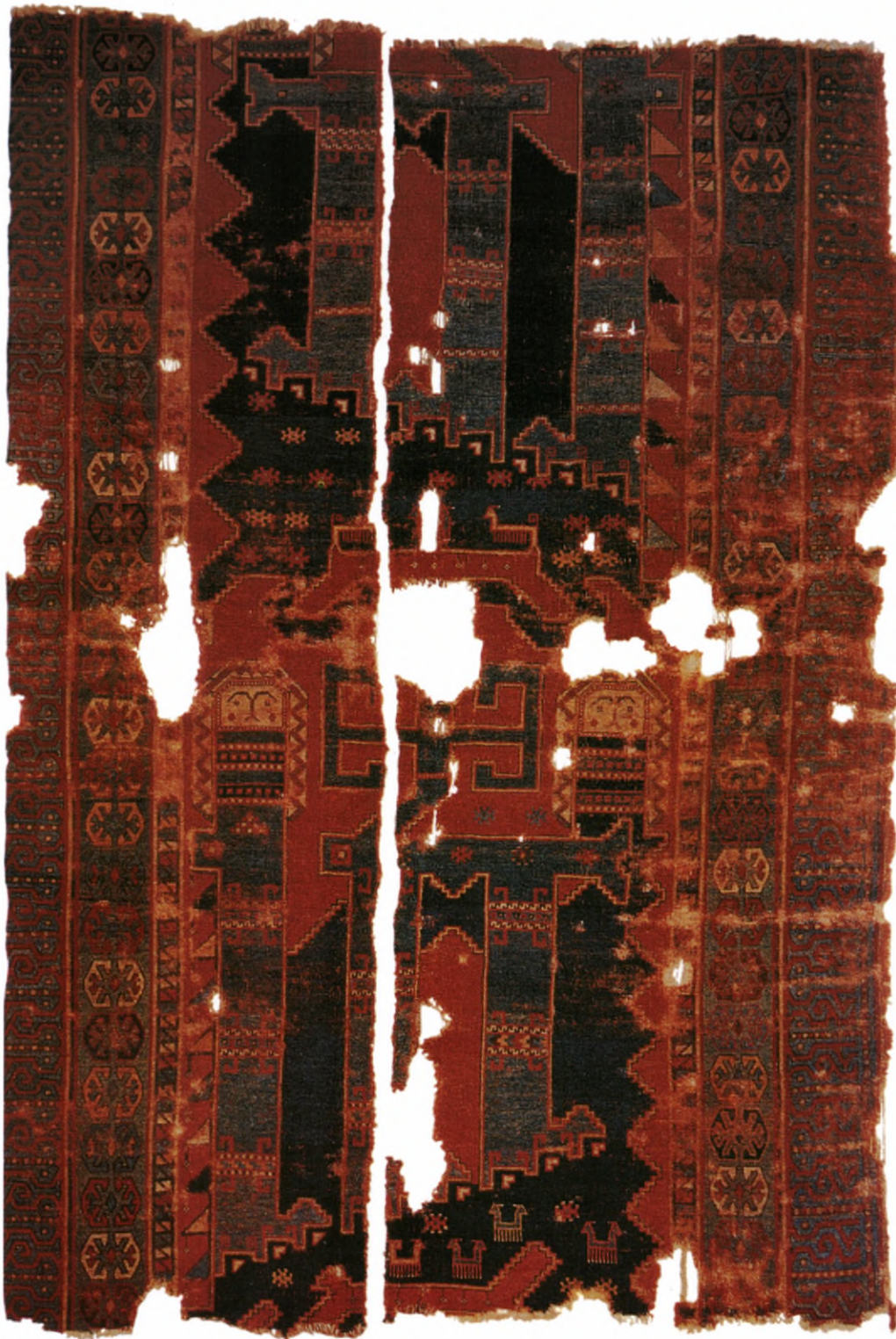
Bunlardan Çehre Halısı diğerlerinden farklı bir örnek gösterir. Burada birbiri üzerine iki yaratık, alt yarıda hemen tam desen, üstte ise bunun bir parçası karşı yöne bakar şekildedir. Arka plandaki koyu mavi yaratığın dört ince bacağı var. Burada en ilgi çeken taraf fildişi zeminde insan yüzüne veya belki kedi cinsine benzer şekillerdir. Bunların uzun kaşları, yuvarlak gözleri, ince çizgili burunları ve kırmızı çeneleri, baştan omuzlara kadar uzanan saçları veya pençeleri var. Ön planda açık mavi renkte yaratıklar daha soyut bir çeşit kübik görünüş alıyor. İlk bakışta bu yaratık ikiye bölünmüş olup, bir bölümün iki bacağı var, üçüncü bacak belki yukarı kalkık, büyük kuyruk karşılıklı iki dirsek kancaya benzer biçimde şekillenmiş. Diğer bölüm baş, ense ve ön bacadan ibaret kalıyor. Ön plandaki hayvanın başı arka plandaki hayvanın başına benzer. Başa bitişen bacağın arkasında, çok renkli üçgenlerden uçları küçük baklava örnekleri ile sonuçlanan ince saplar uzanıyor. Arka plandaki lacivert hayvanın belinde halının alt tarafında dört tane iki başlı kuşa benzer *tarak* yaratık görülüyor. Böyle *tarak* yaratıkların IV. binden Susa keramiklerinde bulunduğu Michael Franses daha önce işaret etmişti. Halının üst bölümünde, arka plandaki hayvanın karnında karşılıklı birbirine bakan bir çift tek başlı *tarak* yaratık kırmızı renkle belirlenmiştir.

Eski Anadolu hayvan halılarında bu asil hatlar ve esrarlı kavram XVI. ve XVII. yy. boyunca devam eder, fakat sonra tamamen kaybolur. Cami için yapıldığından figürsüz olan eski Konya halıları yanında Budist halıları sipariş olarak gönderilen örnekler göre bu garip yaratıklar kompozisyonu ile hazırlanmış olmalıdır. Sipariş olmadan bu halıların Anadolu'da yapılıp Tibet'e gönderilmesi düşünülemez. Doğu ile ilgili diğer bağlantı Budizm ülkesi Seylan'ı işaret etmektedir. Beyşehir Selçuklu halısında iki taraftan çift kancalı geometrik baklava motifi Londra Picadilly Circus'ta Seylan Çay Evi (Ceylon Tea Center)'nin dört köşeli çay kutularında amblem olarak kullanılmıştır. Doğduğu ülke Hindistan'da kaybolan Budizm, Seylan'da yaşamaktadır. Bunun Budist bir sembol olarak Anadolu'ya gelmesi ihtimali olabilir. Aynı kutunun bir yüzünde de üç ayağı yerde, bir ayağı kalkık ve kılıç tutar şekilde vücudu benekli, kuyruğu kanca biçiminde kıvrılmış bir aslan figürü görülüyor. Doğu Türkistan'da Uygur Türklerinin Budist oldukları ve böylece Budizm kültürü ile bağlantıları Tibet ve Seylan gibi Budist ülkelere işaret edebilir.³

Aslında daha 10 Şubat 1074'de tamamlanan eseri *Divan-ü Lûgat-it-Türk*'de Kaşgarlı Mahmut Oğuz Türkçesi kullanmıştır. Kaşgarlı, burada Çin ve Yukarı Çinlilerin ayrı dilleri olmakla beraber Türkçe'yi de iyi konuştuklarını, Tibet ve Hotanlıların aynı bir dil ve yazıları olduğu halde Türkçe'yi iyi konuştuklarını açıkça belirtir. O zamanki Türkçe'nin bugünkü İngilizce gibi Orta ve Doğu Asya'da anlaşma dili olduğu görülür. Türklerle bu kadar eski yakınlığı olan Tibet Budistleri'nin Anadolu Selçuklu başkenti Konya'ya şöhretini bildikleri halıları kendi örneklerini göndererek sipariş vermeleri düşünülebilir.

3. Oktay Aslanapa, *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*, İstanbul 1987, s.24.

Resim/Picture 5

İnsan Yüzlü Hayvan Halısı. Anadolu 13.-14.yy. (235-170 cm.) Kirchheim Koleksiyonu.

Carpet with human face and animal figures, Anatolia 13-14th centuries (235x170 cm) Kirchheim Collection.

Tibet and Hotan had their own language and alphabet, they all were fluent in Turkish also. During that period, Turkish, like English of our age, was obviously a common language in Middle and Eastern Asia. Thus, it is logical to think that Buddhists of Tibet, having such old and close relations with Turks, had ordered those carpets from Konya, the capital of Anatolian Seljuk which was very famous with its carpets, to be produced with their own patterns. ❶

Resim/Picture 6

Seylan Çay Evi (Ceylon Tea Center). Çay Kutusu.

Tea Box of Ceylon Tea Center.

